

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
**VĒSTURES
UN FILOZOFIJAS
FAKULTĀTE**

**80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022**

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes
Filosofijas doktorantu sekcija

BRĪVĪBA UN VĀRDS

Rakstu krājums

2022. gada 14. februāris

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES
UN FILOZOFIJAS
FAKULTĀTE

80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes
Filosofijas doktorantu sekcija

BRĪVĪBA UN VĀRDS

Rakstu krājums

2022. gada 14. februāris

UDK 1 (062)

La 805

Latvijas Universitātes 80. starptautiskā zinātniskā konference. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes filozofijas doktorantu sekcija "Brīvība un vārds" : rakstu krājums. = 80th International Scientific Conference of the University of Latvia. Section of the philosophy doctoral students of the Faculty of History and Philosophy of the University of Latvia "Freedom and Word" : collection of proceedings. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2022. 31 lpp.

Anotācija. 2022. gada 14. februārī tika organizēta Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences Vēstures un filozofijas fakultātes filozofijas doktorantu sekcija "Brīvība un vārds". Rakstu krājumā ir publicēti filozofijas programmas doktorantu nolasītie referāti, kuros ir iespēja iepazīties ar brīvības un vārda tēmas aktualitāti 21. gadsimta šķērsgriezumā. Autori pievēršas gan indivīda un sabiedrības brīvības līdzībām un vienojošajiem aspektiem, brīvībai kā praksei, gan vārda lietojuma robežsituācijām un vārda un brīvības saistībai.

Annotation. On February 14, 2022, the philosophy doctoral students organised the section "Freedom and Word" within the framework of the 80th International Scientific Conference of the University of Latvia. The collection contains proceedings read by doctoral students of the philosophy program. The proceedings reflect the topicality of freedom and word in the cross-section of the 21st century. The authors address the similitude and unifying aspects of individual and societal freedom, freedom as a practice, the borderline situations of using the word, and the relationship between the word and freedom.

Krājuma sastādītāja: Kitija Mirončuka

Tehniskais redaktors: Kitija Mirončuka, Anna Auzāne, tēžu autori

© Tēžu autori, 2022

© Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2022

© Unsplash: Wilhelm Gunkel, vāka attēls, 2022

<https://doi.org/10.22364/luszk.80.fds>

ISBN 978-9934-23-652-5

Saturs

Jurgis Klotiņš	Cilvēka personas brīvība un kopīgais labums Žaka Maritēna filosofijas skatījumā	5. lpp.
Gita Leitlande	Pilsonisko vērtību aktualitāte un stoicisms	12. lpp.
Kitija Mirončuka	Atgūstot nozīmi: negritūde kā brīvības kustība	18. lpp.
Anna Auzāne	Izceltais un izdzēstais vārds: filosofija, literatūra, cenzūra, sadzīve	23. lpp.
Marta Valdmane	Indivīda brīvība, singularitātes autonomija un ļaužu atbrīvošanās: Antonio Negri biopolitiskā teorija	28. lpp.

Pilsonisko vērtību aktualitāte un stoicisms

Topicality of Civic Values and Stoicism

Gita Leitlande

Summary. *Research on the subject of “Topicality of Civic Values and Stoicism” focuses on three areas. The first of them considers the issues of what are civic values, and a good citizen. This interdisciplinary matter is covered primarily from the political philosophy and ethics point of view. The second area identifies topical issues regarding cultivating and strengthening of the civic values. In this context, a situation in contemporary Latvia is analysed as a case study. While the third area looks at how Stoic philosophy can contribute, offer valuable suggestions to deal with identified topical issues of good citizenship and the development and strengthening of the civic values in today’s Latvia.*

Pētījuma tēma “Pilsonisku vērtību aktualitāte un stoicisms” ietver trīs jautājumu lokus. Pirmais raksturo, kas un kādas ir pilsoniskas vērtības, labs pilsonis. Diskusija par to, kas ir pilsonis, pilsoniskas sabiedrības un kādas ir to vērtības, ir starpdisciplināra. Pētījumā šie jautājumi skatīti galvenokārt no politikas filosofijas un ētikas viedokļa. Otrais jautājumu loks identificē aktuālās problēmjas par pilsonisku vērtību attīstīšanu un stiprināšanu. Ievērojot valstu un vēsturisko situāciju dažādību, tēmas izstrādē analizēta situācija mūsdienā Latvijā, īpaši – jautājumā par vienotu pilsonisku vērtību aktualitāti. Savukārt trešais jautājumu loks ir saistīts ar stoicisma filosofiskā mantojuma iespējām piedāvāt priekšlikumus identificēto aktuālo problēmjas risināšanai. Tas ir jautājums, vai un kādi stoiķu ideāla – lieliska indivīda – personības aspekti un pasaules uzskats sasauca ar laba pilsoņa aktuālām vajadzībām šodienas Latvijā.

Mūsdienās pilsoņa un pilsonības jēdzienu izpratne ir mainīga, to pielietojuma jomas paplašinās. Papildus juridiskam statusam un indivīda tiesībām, šie jēdzieni tiek attiecināti arī uz sociālām lomām un rīcību, piemēram, pilsoņu dalība asociācijās un aktīva un atbildīga līdzdalība sabiedriskajos procesos, jo nepietiek formāli būt pilsonim, vajag arī rīkoties kā pilsonim, tas ir, uzņemties (līdz)atbildību par savu dzīvi un apkārtni. Vienlaikus, lielai daļai cilvēku šie koncepti neliekas nozīmīgi. Sabiedrības organizēšanas veida dalījums liberālā un republikāniskā pieejā ir tradicionāls. Tie ir dažādi risinājumi un līdzsvara meklējumi sabiedrības organizēšanai, kas atšķiras no valsts uz valsti, starp, no vienas puses, indivīda neatņemamām tiesībām un, no otras puses, pienākumiem pret sabiedrību un valsti (kopēju labumu). Cits mūsdienā debatē nozīmīgs aspekts, runājot par pilsoni un pilsonisku sabiedrību, ir jautājums par identitāti. Identitāte iedalās (1) lokālā (piemēram, sava ģimene, ciems vai profesijas pārstāvji), (2) nācijvalsts un (3) pārnacionālā vai globālā. Lai arī pilsoņu regulējuma kontekstā joprojām dominē nācijvalstis, tomēr to loma mazinās: sabiedrības dzīvi arvien

nepastarpinātāk ietekmē gan lokāli, gan globāli procesi. Svarīgs pilsoniskas sabiedrības izpausmes veids ir spēja pašorganizēties noteiktu uzdevumu veikšanai jeb spēja rīkoties kolektīvi. Tas paredz izpratni par valsti (pilsoniskas sabiedrības) un valdības nošķirumu. Šādā aspektā pilsoniskuma izpratne ir saistīta ar valsti, nevis konkrētu valdību. Valsts ir kā vispārēju normu avots, kas sniedz indivīdiem vienlīdzīgas iespējas darboties kopienā.

Ričards Dagers (*Richard Dagger*) grāmatā “Pilsoniski tikumi: tiesības, pilsonība un republikāniskais liberālisms” (*Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism*) apgalvo, ka mūsdienu Rietumu sabiedrībās dominē liberālā pieeja (uzsverot individuālās tiesības un personisko autonomiju). Rezultātā ir izjaukts līdzsvars starp tiesībām un atbildību, jo tiesību koncepts pats par sevi ir individuālistisks. Ričards Dagers piedāvā izmantot republikāniskā liberālisma pieeju, kas apvienotu indivīda autonomiju ar solidaritāti, lai stiprinātu pienākuma, kopienas, kopējā labuma konceptus, neatmetot tiesības. Vēsturiski raugoties, liberālisms un republikānisms nav savstarpēji izslēdzoši. Ikviens indivīds dažādos veidos ir atkarīgs no sabiedrības, pilnīga autonomija ir ilūzija. Tādējādi Ričards Dagers nonāk pie priekšlikuma, kurš savieno gan autonomiju, tas ir, indivīda fokusu uz sevi, lai spētu pārvaldīt sevi, gan pilsonisko vērtību prasību skatīties ārpus sevis, lai sniegtu ieguldījumu kopējā labumā. Šī nostādne paredz, ka, lai spētu sniegt ieguldījumu kopējā labumā, indivīdam vispirms ir jāspēj tikt galā ar sevi. Republikāniskajā liberālismā pilsoniska vērtība sabiedriskais labums, kas ir nozīmīgāks par privāto labumu. Tiesa, tas neizslēdz valdošo uzskatu apšaubīšanu.

Jau Aristotelis ir secinājis, ka tas, ko īsti nozīmē būt par labu pilsoni, ir vismaz daļēji atkarīgs no konkrētās sabiedrības. Arī mūsdienu pētnieki uzskata (skat. MacIntyre 2007, 126–127), ka nav universāla kopējā labuma visos laikos un visām sabiedrībām – ir jāskatās situatīvi. Pilsoniskas vērtības ir tādas pilsoņa rakstura un uzvedības iezīmes, kas pozitīvi ietekmē konkrētās sabiedrības stabilitāti un attīstību. Plaši izplatītas politiskās apātijas gadījumā ar normatīvo aktu uzliktajiem rāmjiem valstij nav pietiekami, lai tā plauktu. Tāpēc sabiedrības locekļiem ir arī jāiegulda kopējā labumā. Pilsonisku vērtību koncepts paredz izglītotus un aktīvus sabiedrības locekļus, kuriem ir izteikta piederības jeb identitātes sajūta un izpratne par kontekstu un cieņu pret citām kopienām. Pētnieki (skat. Isin, Turner 2022; Ījabs 2012; Jones, Gaventa 2002; Lovett 2015) visbiežāk kā pilsoniskas vērtības uzskaita sabiedrisko līdzdalību, drosmi un cieņu pret likuma varu, kā arī taisnīgumu, atbildīgumu, konsekvenci, neatlaidību, toleranci.

Kas ir labs pilsonis? Ir nošķirami trīs aspekti. Pirmkārt, labs pilsonis ir atbildīga persona, kas piedalās sabiedriskajā dzīvē, ne tikai balsojot vēlēšanās, bet arī veicot citas izvēles, piemēram, izlemjot, ko ēst, ar ko braukt, kurā bankā uzkrāt naudu. Arī šīs izvēles var būt politiskas un veicināt sabiedrisko labumu. Tikpat nozīmīga ir izturēšanās ikdienā savā darbavietā, saskarsmē ar citiem

sabiedrības locekļiem. Personas vērtību sistēma ietekmē gan attieksmi pret sevi, līdzcilvēkiem, valsti, kultūru, gan darbu un dabu. Otrkārt, laba pilsoņa pazīmes ir piederība (identitāte) un iesaiste. Spēcīga identitāte (lokālā, nācijvalsts vai globālā perspektīvā) veicina pilsonisko līdzdalību. Labs pilsonis apzināti uzlabo vidi ap sevi, rada labāku pasauli. Treškārt, labu pilsoni raksturo rīcība. Pilsoniski var būt aktīvs gan individuāli, piemēram, šķirojot atkritumus, gan kolektīvi – meklējot domubiedrus un kopā ar tiem darbojoties, lai uzlabotu atkritumu šķirošanas sistēmu. Valstij nozīmīgāka ir tieši kolektīva rīcība, kas sakarā ar iepriekš minēto sabiedrības spēju pašorganizēties noteiktu uzdevumu veikšanai.

Pilsonisku vērtību stiprināšana ilgst visu dzīvi. Pilsonisko kompetenci veido pilsoniskās zināšanas, prasmes, vērtības un rīcība. Politiskās filosofijas pētnieki (skat. Crittenden, Levine 2018; Ozoliņš 2010) izvirza trīs nozīmīgākos veidus, kā stiprināt pilsoniskas vērtības: (1) identificēt institūcijas un personas, kas iedvesmo pilsoniskās vērtībās; (2) veidot institūcijas, kas stiprina jau esošās vērtības; un (3) ieaudzināt vērtības (ar izglītības, reliģijas, sabiedrisko mītu, plašsaziņas līdzekļu starpniecību). No minētajiem pilsonisku vērtību stiprināšanas veidiem mūsdienās gandrīz ekskluzīvi akcentēta ir izglītība. Apkopojot atbildi uz jautājumiem, kas ir pilsoniskas vērtības un kas ir labs pilsonis, jāsecina, ka indivīdam ir svarīgi sevi attīstīt un veidot sevi par labāku cilvēku, un kolektīvi – sadarboties ar citiem veicinot kopējo labumu. Valstij tas nozīmē, ka ir nepieciešams veicināt pilsonisku vērtību veidošanos un nostiprināšanos.

Tā kā pilsonisko vērtību pētīšanas procesā ir jāanalizē konkrēta sabiedrība, tad nākamais uzdevums ir identificēt pilsonisko vērtību aktuālās vajadzības šodienas Latvijā. Problēma, ka Latvijā ir nepieciešams vienots (vai vismaz saskaņots, koordinēts vai saskaņotāks, koordinētāks) pilsoņu redzējums par vērtībām kā vienojošu faktoru, ir identificēta no dažādiem aspektiem. Piemēram, profesore Skaidrīte Lasmane saka: “Sabiedrība un arī mūsu nacionālā valsts nevar pastāvēt, ja katrs domā šauri individuālā, savā virzienā, piesaka katrs savas vērtības un nepakļaujas nekam kopīgam” (Laganovskis 2017), un filosofijas profesore Maija Kūle konstatē, ka “līdz šim Latvijā nav pieticis vēlmes nostiprināt vērtības.” (Kūle 2016, xx). To pašu ir identificējuši arī praktiķi: Aizsardzības ministrijas valsts sekretārs Jānis Garisons saka, “Ja sabiedrība nesaprot, kādas ir tās vērtības, esam zaudējuši. Ja neesam gatavi mirt par šīm vērtībām, tad nav svarīgi, cik liela ir armija.” (LETA 2017). Respektīvi, norādot uz tīri praktiskām, ne teorētiskām negatīvām sekām situācijās, kad sabiedrībā nepastāv saskaņots redzējums par vērtībām vai tas ir ļoti vājš. Tāpat Eiropas Sociālā pētījuma statistika par pilsonisko līdzdalību (skat. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts 2016) atklāj, ka Latvijā pilsoniskās līdzdalības aktivitāte ir zema. Jāsecina, ka, trīsdesmit gadus praktizējot liberālismu, sabiedrība ir nosvērusies vairāk uz individuālismu, nekā – kopīgo. Kā aktuālu problemātiku šodienas Latvijā var identificēt indivīda vērtību un identitātes stiprināšanas

nepieciešamību, jo īpaši, domājot par kopējā labuma izpratnes kopšanu, lai veicinātu indivīdu pilsonisku rīcību gan individuālā, gan kolektīvā līmenī.

Dažādu nozaru pētnieki ir meklējuši un atraduši cēloņus pašreizējai situācijai (skat. Vērtības: Latvija un Eiropa 2016; Vīķe-Freiberga 2010). Atskatoties uz šodienas Latviju, to var uzlūkot gan kā pārejas sabiedrību no iepriekšējā, nedemokrātiskā režīma uz pašreizējo, demokrātisko valsts formu. Nozīme ir arī tam, ka mazām sabiedrībām ir grūti uzturēt savu unikalitāti atvērto virtuālo un fizisko robežu dēļ. Savienojumā ar vēsturiskā plūduma pārrāvumiem un okupācijas režīmu apzinātu rīcību izjaukt identitāti un kontinuitāti – identitātes atjaunošanai un veidošanai sabiedrībā nebija acīmredzama spēcīga pamata. Turklāt jāievēro, ka, pirms tika atvērtas visa veida robežas citām ietekmēm, netika nostiprināta sava nācijvalsts identitāte. Pēc neatkarības atgūšanas iestājās savā ziņā morālais vakuums, nenostiprinājās vienots skatījums uz vērtībām, jo arī Eiropas vērtības attiecībā uz kopējo labumu pārlicinoši neienāca Latvijā, ņemot vērā, ka mūsdienu Eiropā var novērot vērtību hierarhijas izjukšanu, kur dominē princips, ka katram ir savas vērtības. Unikālātes trūkuma sekas ir gan sabiedrības valstiskās identitātes vājums, gan emigrācija.

Šī identificētā problemātika Latvijā ir apzināta, un sperti pirmie soļi situācijas uzlabošanai. 2014. gadā ir papildināts Latvijas augstākais normatīvais akts – Satversme, apstiprinot tās preambulu, kurā, cita starpā ir teikts, ka “Latvijas tauta aizsargā savu suverenitāti, Latvijas valsts neatkarību, teritoriju, tās vienotību un demokrātisko valsts iekārtu. [...] Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu.” (2014. gada 19. jūnija likums 2014). Analizējot šo tekstu, redzams, ka Satversmes preambulā attiecībā uz pilsoniskām vērtībām ir (1) iestrādāti koncepti par lokālām (tādām kā tuvinieki), nācijvalsts, un globālām (kā daba) rūpēm; (2) rūpes gan par sevi, gan kopējo labumu; (3) uzsvērtā gan individuāla rīcība, gan arī iekļauti kolektīvas rīcības elementi (kā Latvijas tauta un solidaritāte); un ir iestrādātas (4) gan konkrētās nācijvalsts vērtības (kā latviešu valoda), gan vispārcilvēciskas vērtības (piemēram, taisnīgums).

Citos normatīvajos aktos visaptverošāk pilsonisko vērtību idejas atspoguļojas izmaiņās Izglītības likumā par vērtīborientācijas veidošanu skolās, kas eventuāli koordinēti veicinātu vērtībveidošanos valstī. Uz šo izmaiņu pamata 2016. gadā pieņemti atbilstoši Ministru kabineta noteikumi (turpmāk – Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas), kas ietver Latvijas skolu izglītības programmās iestrādājamās vērtības: dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts (4. punkts), un audzināšanas procesā izkopjamus tikumus: atbildība, centība, drosme, godīgums, gudrība, laipnība, līdzietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums, tolerance (7. punkts) (Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumi 2016).

Filosofiskā koncepcija, kas ir pamatā Latvijā iestrādātajai pieejai rakstura audzināšanai skolās, izriet no tikumu ētikas. Tas ļauj stoicisma filosofijai kā tikumu ētikas pārstāvei būt instrumentālai šī uzstādījuma īstenošanā. Nozīmīgi, ka minētajā tikumu sarakstā ir visi četri antīkās pasaules galvenie tikumi: drosme, gudrība, mērenība un savaldība, un taisnīgums. Izglītojamo audzināšanas vadlīnijās iekļautos parametrus zināmā mērā var uzskatīt par formulētu “labu pilsoņa modeli” šodienas Latvijā.

Pārejot pie pēdējās šī pētījuma sadaļas, kas atbild uz jautājumu, kā stoicisma filosofija var atbalstīt esošās vajadzības Latvijā pilsonisko vērtību stiprināšanai, pirmā atbilde ir meklējama stoīķu ētikā kā personas veidojošā metodē. Stoicisma filosofijai ir visas tikumu ētikas priekšrocības. Darbs ar sevi un sevis veidošana par labāku cilvēku ir stoīķu ētikas stūrakmens. Īpaši stoīķis Epiktēts ir uzsvēris tikumu, indivīda izvēles (atbildības, apzinātības), vērtību un rīcības vienotības (konsekvences) būtiskumu. Šī pieeja sasaucas ar nepieciešamību spēt valdīt pār sevi un rīkoties krietni, kas izkristalizējās analizējot teoriju par pilsoniskām vērtībām. Proti, jāsāk ar sevi, virzoties no izcila indivīda uz labu pilsoni. Tāpat, saskaņā ar stoicismu, pašpilnveide ir pastāvīgs process visas dzīves garumā.

Otrā atbilde par stoicisma piemērotību ir rodama stoīķu pasaules uzskatu kopumā, par rīcību ārpus indivīda. Stoīķu mācība par logosu atgādina izpratni par likuma varu, Marks Aurēlijs daudz runā par pienākumiem sabiedrībā, un Epiktēts saka, ka pareizi izprastas indivīda intereses ietver arī pienākumus sabiedrībā. Stoīķu pasaules uzskatā ir vieta arī indivīdu vienlīdzības idejai: mūs raksturo tikai mūsu izvēles, jo visi esam vienādi iekšēji brīvi. Galu galā stoīķi ir pirmie, kas runāja par kosmopolītismu, ka ikkatrs indivīds ir integrāla daļa no veselā līdzīgi kā pēda attiecībā pret ķermeni, tāpēc cilvēks ir savstarpēji saistīts ar to, kas notiek ar veselo. Un, ja pēdai ir jāiekāpj dubļos, lai viss ķermenis tiktu uz priekšu, tad kopējā labuma vārdā tas ir jādara. Kopumā var secināt, ka stoīķu iesaiste sabiedrībā nosedz abus Ričarda Dagera minētos aspektus – gan vērstību uz iekšu, valdīšanu pār sevi, gan rīcību kopējā labuma vārdā.

Vēsturiski ir iegājies stoicismu asociēt ar “klasisko republikānismu”. Tomēr mūsdienu stoicisma aktīvisti ir pārliecinoši parādījuši, ka stoicisma filosofiju var piemērot jebkurai pieejai – vai tas būtu liberālisms, vai republikānisms (skat. Becker 2017, 228–231; Long 2007, 242; Stankiewicz 2020, 324). Vēsturiski zināmākā stoīķu aktivitāte politiskā ziņā ir “stoīķu opozīcija”, kura m. ē. pirmā gadsimta Romas impērijā izpaudās kā atsevišķu ietekmīgu indivīdu nostāja un rīcība pret tirānisku uzvedību, ne pastāvošo varu. Mūsdienu izpratnē to var saistīt ar pilsonisko nepakļaušanos. Pilsonisko vērtību mērķis stoīķu interpretācijā nav panākt paklausīgus cilvēkus. Stoicisms palīdz uzņemties atbildību par savu dzīvi un apkārtni. Racionālā autonomija, kas ir svarīgs elements stoicisma mācībā, veiksmīgi attiecas arī uz demokrātisku valsts iekārtu.

Jāsecina, ka, piemērojot stoicismu konkrētai problemātikai saistībā ar pilsoniskām vērtībām šodienas Latvijā, protams, stoicisma mācība nerunā par nacionālo savdabību un nevar veicināt vērtības un aspektus, kas ir saistīti ar nācijvalsts īpatnībām, tādām kā valoda un kultūra. Stoicisms var būt noderīgs vispārcilvēcisku vērtību un aspektu izkopšanā, kas ir vajadzīgi labam pilsonim. Šajos aspektos stoicisms ir labi savietojams ar normatīvajos aktos definēto uzstādījumu valsts ietvaros.

Bibliogrāfija

2014. gada 19. jūnija likums “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” (2014) // Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267428> [skatīts 09.03.2022.]
- Becker, Lawrence C. (2017) *A New Stoicism*. Princeton: Princeton University Press.
- Isin, Engin F.; Turner, Bryan S. (2002) *Citizenship Studies: An Introduction* // Isin, Engin F.; Turner, Bryan S. (Eds.) *Handbook of Citizenship Studies*. London: SAGE Publications, pp. 1–10.
- Ījabs, Ivars. (2012) *Pilsoniskā sabiedrība: epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Jones, Emma; Gaventa, John. (2002) *Concepts of Citizenship: A Review*. IDS Development Bibliography 19, Brighton: Institute of Development Studies.
- Kūle, Maija. (2016) *Jābūtības vārdi*. Rīga: Zinātne.
- Laganovskis, Guntars. (2017) Skaidrīte Lasmane: Vērtību maiņa – solidaritātes, sabiedrības saliedēšanas, kopienas atzīšanas virzienā // Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/291590-skaidrite-lasmane-vertibu-maina-solidaritates-sabiedribas-saliedesanas-kopienas-atzisanas-virziens-2017> [skatīts 09.03.2022.]
- Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. (2016) *Pilsoniskā sabiedrība datos: Eiropas Sociālā pētījuma rezultāti* // Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/media/2180/download> [skatīts 09.03.2022.]
- Levine, Peter. (2018) *Civic Education* // Pieejams: <https://plato.stanford.edu/entries/civic-education/> [skatīts 09.03.2022.]
- Long, Anthony A. (2007) *Stoic Communitarianism and Normative Citizenship* // *Social Philosophy and Policy*, 24:2, pp. 241–261.
- Lovett, Frank. (2015) *Civic Virtue* // Gibbons, Michael T. *The Encyclopedia of Political Thought*. John Wiley & Sons, Ltd.
- MacIntyre, Alasdair. (2007) *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība” // Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/283735> [skatīts 09.03.2022.]
- Ozoliņš, Jānis (John) Tālivaldis. (2010) *Creating Public Values: Schools as moral habitats* // *Educational Philosophy and Theory*, 42:4, pp. 410–423.
- Plūme, Rihards. (2017) *Garisons: Ja Rietumu sabiedrības neapzinās vērtības un nav gatavas par tām mirt, armijas spēkam nav nozīmes* // Pieejams: http://www.leta.lv/eng/defence_matters_eng/defence_matters/news/133C8B22-5985-9530-5962-52731506434D/ [skatīts 09.03.2022.]
- Stankiewicz, Piotr. (2020) *Manual of Reformed Stoicism*. Malaga, Delaware: Vernon Press.
- Vērtības: Latvija un Eiropa. Pirmais sējums: Vērtību pētījumi – filosofiskie aspekti*. (2016) Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Vīķe-Freiberga, Vaira. (2010) *Kultūra un latvietība*. Rīga: Karogs.